

Z jedné katastrofy do druhé*

Asta Scheibová: *Kdo je to Thomas Bernhard?*

Thomas Bernhard: Nikdy nevíte, kdo jste. To vám řeknou ostatní, kdo a co jste. A protože to slyšíte milionkrát, žijete-li déle, už vůbec nevíte, kdo jste. Každý říká něco jiného. I vy říkáte v každém okamžiku něco jiného.

Existují lidé, na kterých jste závislý, kteří zásadním způsobem ovlivňují váš život?

Člověk je vždycky závislý na lidech. Neexistuje nikdo, kdo by nebyl na někom závislý. Člověk, který by trávil čas jenom sám se sebou, ten by jednoduše zašel, zemřel by. Myslím, že každý má někoho, kdo ho zásadně ovlivnil. V mém případě to byl dědeček z otcovy strany a potom jeden člověk, kterého jsem poznal rok před matčinou smrtí. Tohle spojení trvalo přes třicet pět let. K tomu člověku jsem měl silný vztah - naučil mě všemu. Když zemřel, všechno zase bylo pryč. Pak přijde samota. Nejdřív chcete zemřít taky. Pak hledáte. Všichni lidé, kteří vám ještě zbyli, pro vás během života ztratili na významu. Samota - s tou je potřeba se srovnat.

Kdykoliv jsem byl někde sám, vždycky jsem věděl, že ten člověk mě chrání, že mi poskytuje oporu a také mě ovládá. A pak je to všechno pryč. Stojíte na

* Poprvé otištěno v: *Süddeutsche Zeitung*, 17./18. ledna 1987.

hřbitově, zasypávají hrob. Všechno, co mělo nějaký smysl, je pryč. Každé ráno se pak probouzíte do zlého snu. A žít za každou cenu dál, to se vám nechce. Ale nechcete se ani zastřelit nebo oběsit. To vám připadá odporné a nechutné. Pak už vám zbývají jenom knihy. Valí se na vás se všemi příšernostmi, které do nich lze napsat. Ale navenek hrajete ten život dál, jako by se nic nestalo, protože okolí by vás jinak sežralo; jenom číhají, jestli neobjeví nějaké vaše slabé místo. Když nějaké ukážete, využijí vás beze zbytku, utopí vás v pokrytectví. Pokrytectví znamená soucit – to je to nejhezčí označení pro pokrytectví.

Ale jak jsem řekl, je těžké být po třiceti pěti letech najednou sám. To pochopí jenom lidé, kteří zažili něco podobného. Najednou jste ještě stokrát nedůvěřivější než předtím. Za každým takzvaně lidským projevem tušíte podlost. Ochladnete ještě víc, v tom překonáte svou nechvalně známou pověst. Jste ještě odmítavější. Zachraňuje vás už jenom to, že neumíráte hladu. Příjemný život to opravdu není. K tomu ještě přispívá vlastní zchátralost, totální úbytek sil. Chodíte jen do takových domů, které mají výtah. Pijete čtvrt litru v poledne, čtvrt litru večer, pak to jakž takž ustojíte. Ale jakmile vypijete půl litru už v poledne, strávíte příšernou noc. Život se smrskne na tyhle problémy: brát prášky, nebrat prášky, kdy je brát, proč je brát. Měsíc co měsíc z toho tak trochu šlíte, protože v tom máte zmatek.

Kdy jste se naposledy z něčeho radoval?

Jednou denně se raduji z toho, že jsem naživu, že ještě nejsem mrtvý. To je neskutečný kapitál.

Od toho člověka, který mi zemřel, vím, že na životě visíte do posledního okamžiku. Každý přece žije rád. A život nemůže být tak hrozný, abyste na něm nelpěl. Pohání vás zvědavost. Zájem o to, co ještě přijde. Je zajímavější vědět, co bude zítra, než to, co je dnes. S rostoucím věkem je život stále zajímavější. Potom, co mi přestalo fungovat tělo, rozvinul se mi neuvěřitelně mozek.

Nejradši bych věděl všechno. A vždycky se snažím vykrádat lidi, vytahat z nich všechno, co v nich je. Nepozorovaně. Když si lidé všimnou, že je chcete vykrást, uzamknou se. Tak jako každý zamkne dveře, když se přiblíží někdo podezřelý. Ale dovnitř se dá i vlámat, když to nejde jinak. Každý má otevřené svoje sklepní okno. To může být taky velice podnětné.

Chtěl jste někdy založit rodinu?

Vždycky jsem byl šťastný, že se mi vůbec daří přežít. Na zakládání rodiny nebylo ani pomyšlení. Nebyl jsem zdravotně v pořádku, takže do něčeho takového se mi ani nechtělo. Nezbývalo nic jiného než se uchýlit k rozumu a něco podniknout s ním, protože tělo ze sebe nic nevydalo. Bylo prázdné. Takhle to více či méně bylo celá desetiletí. Jestli je to dobře nebo špatně, těžko říct. Je to prostě forma žití. Život zná miliony různých forem existence.

Matka zemřela, když jí bylo čtyřicet šest let, v roce 1950. Rok předtím jsem poznal svou životní

družku. Nejdřív to bylo přátelství a velmi silná vazba na mnohem staršího člověka. Ať jsem byl kdekoliv, vždycky byla tím ústředním bodem, ze kterého jsem čerpal v podstatě všechno. Když jsem měl nějaké problémy, věděl jsem, že ten člověk je tady pro mě. Stačilo na ni jen pomyslet, nemusel jsem ji ani vyhledat, a všechno bylo zase v pořádku. Žiju s ní i teď. Když mám starosti, zeptám se: Co bys dělala ty? To mě mnohdy odradí od absolutních přišerností, které by se ve stáří ještě daly napáchat, protože všechno se ve vás hromadí. Ona pro mě byla vždycky tím, co mě v pravou chvíli zadrželo, co mi dávalo řád. Na druhé straně i tím, co mi otevíralo svět.

Byl jste v nějakém okamžiku spokojen se svým životem?

Nikdy jsem nebyl spokojen se svým životem. Ale vždycky jsem měl velkou potřebu ochrany. U své přítelkyně jsem ochranu vždycky našel. A vždycky mě dokázala přimět k práci. Byla šťastná, když viděla, že něco dělám. V tom to bylo úžasné. Cestovali jsme. Tahal jsem se s těmi jejími těžkými kufry, ale spousta jsem toho poznal – mohl-li o sobě něco takového tvrdit, vždyť dosud jsem toho poznal málo, nebo skoro vůbec nic. Ale pro mě to bylo vším.

Když mi bylo devatenáct, ukázala mi, kde na Sicílii bydlel Pirandello. Nesnažila se cpát do mě vědomosti, dělala to spíš mimochodem. Byli jsme spolu v Římě, ve Splitu – ale pak se z toho stávaly pořád častěji vnitřní cesty. Bydleli jsme někde na vesnici a žili tam úplně prostým životem. V noci

nám sněžilo na postel. Byl v tom takový sklon k jednoduchosti. Krávy přebývaly hned vedle místa, kde se spalo a žilo, kde se jedla polévka a kde jsme měli spoustu knih, které jsme si s sebou přivezli.

Vyrovnal jste se někdy se svou existencí spisovatele?

Při psaní se chce člověk stále zlepšovat, protože jinak by se zbláznil. Souvisí to se stárnutím. Kompozice díla by prostě měla být stále pevnější. Vždycky jsem se snažil o to, abych vytvořil něco lepšího než předtím. Vycházet z posledního kroku, na jeho základě udělat další krok. Samozřejmě jsou tu stále stejná témata, to je úplně jasné. Každý má pouze svoje téma a v něm se má pohybovat. Pak to jde dobře. Nápadů bylo hodně. Být mnichem, železničářem, dřevorubcem. Rád bych patřil k úplně prostým lidem. Což je samozřejmě úplně omyl, protože k nim nepatřím. Někdo jako já se nemůže stát železničářem nebo mnichem. Vždycky jsem měl rád samotu. Nehledě na onen silný vztah jsem byl vždycky sám. Na začátku jsem samozřejmě ještě myslel, že musím někam jet a s někým si povídat. Ale už aspoň čtvrtstoletí nemám žádný kontakt s ostatními spisovateli.

Jedním z vašich ústředních témat je hudba. Co všechno pro vás znamená?

Když jsem byl mladý, hudbu jsem studoval. Pronásledovala mě už od dětství. Ačkoli jsem hudbu miloval, museli mě do toho nutit. Studoval jsem

vlastně jenom proto, abych byl pohromadě se svými vrstevníky. Důvodem bylo snad ono propojení s tím o mnoho let starším člověkem. S kolegy na Mozarteu jsem hrál, zpíval, vystupoval v divadle. Hudbě jsem se pak už nemohl věnovat, nešlo to z čistě fyzických důvodů. A hudbě se taky můžete věnovat, jen když jste neustále pohromadě s lidmi. Což jsem nechtěl, takže se to vlastně vyřešilo samo od sebe.

Vaše výpady, především proti státu a církvi, jsou občas velice ostré. Katolicismus je ve Vyhlazení popsán jako „ničitel dětské duše, velký naháněč strachu, velký ničitel charakteru dítěte“, Rakousko se podle vás stalo „zemí, kde vládnou bezohlední kšeftaři, ovládající partaje, kde není znám pojem svědomí.“ Píšete to z jakési univerzální nenávisti?*

Rakousko miluji. To se přece nedá popřít. Jenom ta konstrukce složená ze státu a církve - ta je tak odporná, že ji můžete jenom nenávidět.

Myslím, že všechny země a všechna náboženství, když je dobře poznáte, jsou úplně stejně odporné. Časem pochopíte, že ona konstrukce je všude stejná. Ať je to diktatura nebo demokracie - pro jednotlivce je to všechno stejná příšernost. Alespoň při pohledu zblízka; k tomu se ovšem není radno uchýlovat, protože když takové věci říkáte veřejně, máte hned na krku divokou smečku.

* Oba citáty v překladu Radovana Charvátá.

Není pro vás důležité být ve své zemi akceptován jako spisovatel a člověk?

Člověk přirozeně baží po lásce, od začátku. Po náklonnosti a pozornosti, kterou svět nabízí. Když je tohle někomu odepřeno, může stokrát opakovat, že to bere s odstupem, že to nevidí a neslyší; zasáhne ho to se vši tvrdostí. Ale to k tomu právě patří, nedá se tomu vyhnout. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá. Když ten les znáte, znáte taky ozvěnu. Nenávist a pohrdání člověk koneckonců taky miluje.

Proto v každé své knize nejdřív provedete totální úklid? Zjevně se vypořádáváte s určitými lidmi, a sice velmi příkře. Vrací se vám to?

Ano. Někdy je to skoro nesnesitelné. Když jsem byl včera ve městě, nějaká žena se na mě zcela regulérně vrhla. Křičela: „Jestli budete takhle pokračovat, chcípnete!“ Takovým věcem jsem vystaven. Nebo sedíte v parku na lavičce a najednou dostanete zezadu ránu, až sebou leknutím trhnete, a jenom zaslechnete něčí křik: „Jen tak dál!“ Ale za tohle všechno si můžu sám. Jen jsem s tím nepočítal. V Ohlsdorfu, mém původním bydlišti, se už nedá žít. Ty útoky ze všech stran jsou nesnesitelné. A je úplně jedno, jestli vám nadávají nebo vás chválí, ta chvála je příšerná, plná pokrytectví, prolhaná a samolibá. Je to prostě tak, že když hned neotevřu, chytne ty lidi zlost a vymlátí mi okna. Nejdřív klepou, pak volají, pak křičí, pak rozbijí okna. Pak

zakvílí motor a jsou pryč. Před dvaadvaceti lety jsem byl tak hloupý, že jsem zveřejnil adresu, takže v Ohlsdorfu dnes nemůžu žít. Lidé tam sedí na zídce, už od rána, jdu k bráně, sedí tam. Že prý se mnou chtějí mluvit. Nebo o víkendu: tak jako se lidé chodili dívat na opice, chodí se teď dívat na básníka. Je to výhodnější. Jedou do Ohlsdorfu a obstoupí můj dům. Já pak vykukuju jako trestanec nebo jako blázen přes záclonu. Nesnesitelné.

Už dvanáct let taky nedělám žádná čtení. Už se nemůžu jen tak posadit a číst vlastní věci. Taky nesnáším tleskající lidi. Aplaus – to je odměna herců. Ti z něj žijí. Já mám rád platby z nakladatelství, ale pochodová hudba, vojenské oddíly a tleskající lidé v divadle nebo na koncertě – to je pro mě nesnesitelné. Neštěstí vždycky pochází z tleskajícího, burácejícího davu. Původem všech hrůz je aplaus!

Ve Vyhlazení jste řekl, že ve čtyřiceti by se měl člověk nechat prohlásit za starého blázna. Proč?

To je jediná metoda, jak to všechno udělat snesitelným. Ptala jste se mě, jak vnímám sám sebe. Mohu jen říci: jako blázna. Pak je to snesitelné. Sám sebe vnímám jako blázna, jako starého blázna. Mladý blázen není zajímavý. Toho taky za blázna ještě vůbec nikdo neuzná.

Představovalo pro vás psaní, především v případě vašich raných knih jako Dech nebo Chlad, také způsob, jak zdolat svou chorobu?

Můj dědeček byl spisovatel. Teprve po jeho smrti jsem se odvážil sám psát. Když mi bylo osmnáct, odhalili mu v rodné vesnici pamětní desku. Po slavnosti šli všichni do hostince, který patřil tetě. Seděl jsem tam taky a teta řekla novinářům: „Támhle sedí jeho vnuk, nic z něj nebude. Ale možná umí psát.“ Jeden novinář pak řekl: „V pondělí mi ho pošlete.“ A tak mi uložili, abych napsal o utečeneckém táboře. Druhý den už byla moje zpráva v novinách. Nikdy v životě jsem nezažil tak skvělý pocit. Naprosto fantastický pocit, něco napíšete a přes noc to otisknou – byť zkomolené a zkrácené. Ale přece jen to tam bylo. Od Thomase Bernharda. V ten moment jsem pro psaní zahořel. Dva roky jsem psal soudní reportáže. Později mi to pomohlo při psaní prózy. Neocenitelný kapitál. To jsou, myslím, ty kořeny.

Jaké je to dnes, když o vás obdivně píší kritikové jako Reich-Ranicki nebo Benjamin Henrichs? Je to také skvělý pocit?

Nad kritikami už takový pocit nezažívám. Dřív ano, nejdřív všem těm věcem věříte. Když ale třicet let zažíváte tu houpačku nahoru dolů, tuhle odplatu, pak ty mechanismy prohlédnete. Někdo prostě pošle pro svého poskoka a řekne mu: „Tady chci negativní kritiku.“ Tak to chodí.

Rozčilují vás zdrcující kritiky?

Ano. Dodnes mě to bere. Noviny mě fascinují už od mládí. Nesnesu být jediný den bez novin. Časem

už znáte všechny ty lidi v redakcích. Snad jsem je ani nikdy neviděl, ale znám kontext nějaké aféry, pozadí redakce, znám nakladatele, lektory, kšefty. Duch se stále vytrácí. Vytrácí se vkus. Vytrácí se poezie. Všechno to válčují zástupy redaktorů a kritiků. Jdou přes mrtvoly všech, kteří dělají něco tvůrčího. To je na tom taky to fascinující. Zasahuje mě to, ale v práci mě to už neruší.

V jedné řeči jste konstatoval: „Můžeme podávat zprávu pouze o tom, jak jsme ubozí.“ Píšete proto, abyste vydal svědectví o svých porážkách?*

Ne, všechno to dělám jenom sám pro sebe. Všichni dělají všechno jenom pro sebe. Ať chodí po laně nebo pečou chleba, nebo jsou vlakoví průvodčí, nebo letečtí akrobaté. Pouze u leteckých akcí je to tak, že se lidé dívají vzhůru. Akrobat létá a lidé čekají na to, až spadne dolů. U spisovatelů je to taky tak. Na rozdíl od leteckého akrobata, který spadne jenom jednou a pak je většinou napadrtý a mrtvý, je spisovatel taky napadrtý a mrtvý, ale vždycky zase ožije. Vždycky přijde nějaká další akce. Čím je autor starší, tím létá výš. Až se vám jednoho dne ztratí z dohledu a zeptáte se: „To je divné, jak to, že ještě nepadá?“

Psaní mi přináší potěšení. To není nic nového. Je to jediné lano, na kterém ještě visím, ale i na něm jsou přirozeně vidět trhlinky. Ale tak to je.

* Řeč při udílení Rakouské státní ceny, v: *Moje ceny*, překlad Miroslav Petříček.

Člověk nežije věčně. A dokud žiju, žiju psaním. Je to moje existence. Jsou měsíční nebo i roční pauzy, kdy nemůžu psát. Je to příšerné. Pak se zase nějak chytím. Prostě zase něco vznikne. Ten rytmus je příšerný a zároveň je to skvělá věc, kterou jiní nejspíš nezažijí.

Ženy jsou ve vašich knihách, až na několik málo výjimek, vykresleny ne zrovna přívětivě. Odrážejí se v tom vaše zkušenosti?

Můžu jen říct, že jsem se během svého života, přibližně už čtvrtstoletí, stýkal výhradně se ženami. Muže nesnáším. Mužské hovory nevydržím poslouchat, můžu se z nich zbláznit. Muži omílají neustále totéž. Mluví o práci nebo o ženách. Od mužů nic mimořádného nezaslechnete. Shluky mužů jsou pro mě nesnesitelné. To jsou mi pořád milejší tlachající ženy. Kontakt, který mě nějak obohatil, byl pro mě pouze ten se ženami. Všechno jsem se naučil od žen – potom co zemřel dědeček. Nemyslím si, že bych se něco naučil od mužů. Muži mi vždycky lezli na nervy. Podivné. Po dědečkovi tady už prostě žádný muž nebyl. U žen, které mě taky v mnoha směrech předčily, jsem vždycky hledal spásu a ochranu. Ženy mi především vždycky dopřávají klid, spíš než muži. V blízkosti žen se dá pracovat. V blízkosti mužů jsem nikdy nic nevytvořil.

Existuje po smrti vaší životní družky nějaký člověk, kterého byste se nedokázal vzdát?

Ne. Myslím, že bych kolem sebe mohl mít stovky lidí, tancovat na všech svatbách, ale nic by mi nebylo odpornější. Nedávno jsem měl sen, že ten ztracený člověk je zase tady. Řekl jsem jí, ta doba, co jsi tu nebyla, byla pro mě ta nejhroznější. Jako by to mělo být jen intermezzo a ta zemřelá žila zase se mnou. Bylo to strašně silné. Nejde to vrátit. Nic z toho už není možné. Zaujal jsem pozici pozorovatele, který z velice úzkého úhlu pozoruje svět. Hotovo.

Myslíte si, že po smrti je možná ještě nějaká forma existence?

Ne. Díkybohu ne. Život je nádherný. Ale nejkrásnější myšlenka je ta, že definitivně skončí. To pro mě bylo vždycky největší útěcha, jakou vůbec mám. Ale mám velikou chuť žít. Tak to bylo vždycky, až na fáze sebevražedných myšlenek a úmyslů. Měl jsem je v devatenácti, velice silně v šestadvaceti, pak ještě ve čtyřiceti. Ale teď na životě lpím. Když vidíte člověka, který musí odejít ze světa, a vši silou se drží života – tak to pochopíte.

To největší, co jsem kdy zažil, je držet ruku člověka ve své, cítit jeho puls, ten se pak zpomalí a pak ještě víc a pak je po všem. Je to neuvěřitelná věc. A pořád ještě držíte tu ruku, pak přijde ošetřovatel, má s sebou kartonovou cedulku s číslem pro tu mrtvolu. Sestra ho ještě jednou pošle ven, řekne mu: „Přijďte pozdějc.“ To je zase okamžitá konfrontace se životem. Úplně klidně vstanete, poklidíte, mezitím znovu přijde ošetřovatel a pověsí to číslo mrtvole na palec u nohy. Noční stolek se vyklidí,

sestra řekne: „Ten jogurt si musíte odnést taky.“ Venku krácejí vrány – skutečně jako v nějakém dramatu.

Pak se ozve špatné svědomí. Ten mrtvý vás tu zanechá s nesmírným pocitem viny.

Všechna ta místa, kde jsem s ní byl, kde jsem psal knihy, už nemůžu navštívit. Každá moje kniha vznikla někde jinde. Ve Vídni, v Bruselu, někde v Jugoslávii, v Polsku. Nikdy jsem neměl opravdový pracovní stůl. Když mi psaní šlo, bylo jedno, kde jsem byl. Psal jsem i v tom největším hluku. Nerušil mě ani jeřáb ze stavby, ani řvoucí dav, ani skřípající tramvaj, ani prádelna, ani jatka pode mnou. Vždycky jsem rád pracoval v zemích, jejichž jazyku nerozumím. To bylo velmi podnětné. Taková cizost, ve které jsem se cítil jako ryba ve vodě. Ideální pro mě bylo to, že jsme bydleli ve společném hotelu, přítelkyně chodila na dlouhé procházky a já jsem mohl pracovat. Často jsme se setkali jen u jídla. Byla šťastná, když viděla, že můžu pracovat. Často jsme někde pobývali i čtyři až pět měsíců. To byly vrcholné okamžiky. Během psaní máte často obrovský, nádherný pocit. Když je tu pak ještě někdo jiný, kdo si toho váží a dopřává vám klid – je to ideální. Nikdy jsem neměl lepšího kritika než ji. S tou hloupou, veřejnou kritikou, která postrádá jakoukoli hloubku, se to nedá srovnat. Od té ženy vždycky přišla velice silná, pozitivní kritika, která mi byla užitečná. Prostě mě znala, se všemi mými chybami. To mi schází.

V našem vídeňském bytě bydlím ještě pořád rád. Chrání mě. Nejspíš proto, že jsme tam léta bydleli

společně. Teď je to jediné místo, které z našeho společného života zbylo. Hřbitov také není daleko.

V životě je velká výhoda, když něco takového zažijete. Nic už vás nerozhodí. Nezajímá vás ani úspěch, ani neúspěch, ani divadlo, ani režiséři, ani redaktoři, ani kritika. Nezajímá vás skutečně už vůbec nic. Zajímavé je pouze to, že máte v bance peníze a můžete ještě žít. Moje ctižádost stejně už nebyla tak silná jako dřív. Ale s tou smrtí definitivně zmizela. Už nejsou žádné dojmy. Potěšení se dá najít ještě u starých filozofů, v několika aforismech. Je to skoro jako záchrana v hudbě. Hodinu po hodině se dostáváte do nádherného rozpoložení. Nějaké plány ještě mám. Dřív jich bylo čtyři nebo pět, dnes jsou dva nebo tři. Ale nutné to není. Neprahnu po tom ani já, ani svět. Když budu mít chuť, ještě něco udělám, když chuť mít nebudu nebo už nebudu mít možnost, je konec. A to, co člověk napíše – vždyť je to všechno katastrofa. To je na osudu spisovatele to deprimující. Nikdy nedokážete přenést na papír to, co si myslíte nebo co si představujete. Při přenosu na papír se to z valné části ztratí. To, co vyprodukuje, je jenom slabá a směšná napodobenina vaší představy. To autora jako já deprimuje ze všeho nejvíc, v podstatě se nemůžete vyslovit. Však se to taky ještě nikomu nepodařilo. A v němčině už vůbec ne, protože němčina je neohrabaná a těžkopádná, vlastně příšerná. Hrozná řeč, která usmrcuje všechno, co je vzletné a nádherné. Lze ji pouze sublimovat do rytmu, a dodat jí tak hudebnost. Když píšu, nikdy to neodpovídá tomu, co jsem si pod tím představoval. Méně deprimující je to u knih, protože

počítáte s tím, že čtenář má svou vlastní fantazii, že si z nich něco přece jenom vytáhne. Naproti tomu na jevišti se kromě opony nevytáhne nic. Zbývají herci, lidé, kteří se s tím mořili celé měsíce, až do premiéry. A ti lidé by pak měli být postavami, které si autor vymyslel. Ale nejsou jimi. Postavy v hlavě, které to všechno uměly, jsou náhle složeny z masa, vody a kostí. Jsou těžkopádné. V hlavě byla ta hra poetická, skvělá, jenže herci jsou věcní překladatelé, tlumočníci. Překlad nemá s originálem mnoho společného. Takže ani divadelní hra nemá na jevišti nic společného s tím, co autor vymyslel. Ta takzvaná prkna, která znamenají svět, to pro mě byla vždycky prkna, která mi všechno zničila. Na jevišti se všechno rozdupe. Vždycky je to katastrofa.

A přece píšete dál. Knihy i hry. Z jedné katastrofy do druhé?

Ano.